

J. Wertheimer (ed.), *Tradition Renewed: A History of the Jewish Theological Seminary of America*, I—II

Review by: קימי קפלן

Zion / ציון, Vol. (תשב"ט), (סד, חוברת ב), pp. 243–250

Published by: [Historical Society of Israel/](http://www.historical-society-of-israel.org/)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70033908>

Accessed: 29/11/2011 07:43

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

Jack Wertheimer (ed.), *Tradition Renewed: A History of the Jewish Theological Seminary of America*, I: *The Making of an Institution of Jewish Higher Learning*; II: *Beyond the Academy*, The Jewish Theological Seminary of America, New York 1997, XXV+854+872 pp.

המצב הפוליטי-הכלכלי-הדמוגרפי המחמיר במזרח אירופה ובמרכז במחצית השנייה של המאה הי"ט הביא מאות אלפי מהגרים יהודים לחופי אמריקה ברבע האחרון של המאה. בתקופה זו הונחו התשתיות למוסדות החינוך הדתיים הגבוהים שהקימו שלושת הזרמים העיקריים של יהודי ארצות הברית. ראשון להם היה ההיברו יוניון קולג', שנוסד בסינסינטי בשנת 1874 בידי הרב יצחק מ' וייז (1819–1900). הסמינר התיאולוגי היהודי נוסד בשנת 1886, בידי קבוצה של רבנים ואנשי עסקים מבוססים, שהגדירו את עצמם כמסורתיים. באותה שנה נוסדה ישיבת 'עץ חיים' האורתודוקסית, ובשנת 1897 נוסדה ישיבת 'רבינו יצחק אלחנן' בניו-יורק – ישיבות שהפכו לימים לישיבה קולג' ולאחר מכן לישיבה אוניברסיטאית. לקראת חגיגות מאה השנים לקיומם, הוציאו לאור מוסדות אלה ספרי יובל, שבהם תיעדו את ההיסטוריה של שלושת המוסדות: תחילה ההיברו יוניון קולג',¹ ולאחר מכן הסמינר התיאולוגי היהודי² וישיבה אוניברסיטאית.³

והנה, עשר שנים לאחר התגייגות לציון מאה שנה לייסוד הסמינר התיאולוגי מונחים לפנינו שני כרכים עבי כרס, ובהם שלושים ושישה מאמרים פרי מחקרם של ארבעים חוקרים, המאירים באור חדש את תולדות הסמינר ודוחקים הצידה את כל אשר נכתב בנושא עד כה. שלא כמפעלים אחרים מסוג זה, הנוטים לעתים לנוסטלגיה ולאידאליזציה,⁴ מדובר כאן בפרויקט מחקרי של ממש. ברובו המכריע אין הוא נושא פנים ומציב את הסמינר התיאולוגי היהודי על עוצמותיו וחולשותיו, יתרונותיו וחסרונותיו, מתוך פרספקטיבה היסטורית וחברתית. בחיבור מתועדים אינספור פרקים בתולדות הסמינר שלא היו ידועים עד כה. למיטב ידיעתי, כל הכותבים הם חוקרים ומורים באוניברסיטאות או בסמינרים תיאולוגיים, ורוב החומר שעליו מבוססים מאמריהם לא זכה להתייחסות עד כה. המעיין בהערות השוליים יגלה, שחלק נכבד מהתיאורים והמסקנות נסמך על אוספי מקורות גדולים בכמותם ועשירים בתוכנם המצויים בארכיון הסמינר – בעיקר התכתבויות בין אישים שונים. הכותבים השתמשו גם בחומר ארכיוני השמור במקומות אחרים, בעיתונות היהודית בת הזמן והמקום, בתוכניות הלימודים

- * אני אסיר תודה לפרופ' אריה גרטנר ולפרופ' צ'רלס ליבמן על הערותיהם לנוסח קודם של הדברים.
- 1 ראו: S.E. Karff (ed.), *Hebrew Union College – Jewish Institute of Religion at One Hundred Years*, Cincinnati 1976
- 2 R.B. Cardin & D.W. Silverman (eds.), *The Seminary at 100: Reflections on the Jewish Theological Seminary and the Conservative Movement*, New York 1987
- 3 ראו: R.E. Fierstein, *A Different Spirit: The Jewish Theological Seminary of America, 1886–1902*, New York 1990
- 4 ראו: J.S. Gurock, *The Men and Women of Yeshiva*, New York 1988
- זה פורסם שנים לפני כן. ראו: G. Klaperman, *The Story of Yeshiva University: The First Jewish University in America*, New York–London 1969
- 4 הקיימת, למשל, לא מעט בקובץ שבעריכת קרדין וסילברמן (לעיל, הערה 2).

של הסמינר, בזיכרונותיהם הכתובים של חברי סגל הסמינר ושל תלמידים ואישים אחרים, ואף בראיונות עם אנשים ונשים שלימדו או למדו בסמינר.

קשה למצוא נושא, הבט או דמות שאינם זוכים להתייחסות זו או אחרת, או תחומים וגישות מחקריות שאינם באים לידי ביטוי בקובץ, כפי שעולה מעיון במפתחות המפורטים שצורפו לספר. ההקף והגיוון העצומים מלמדים רבות גם על נושאים שמעבר לתולדות הסמינר בלבד. כך, דרך משל, ניתן ללמוד על היווצרותן של אליטות למדניות, מחקריות וכלכליות, המתבטאות בקשרי משפחה וחיתון. לדוגמה, שאול ליברמן ושמעון הלפין היו נשואים לבנותיו של הרב מאיר בר־אילן, ליברמן היה בן דוד של החזן אי"ש, לואי פינקלשטיין היה נשוי לאחת מבנות משפחת בנטוויץ' ואחותו של אלכסנדר מרקס היתה נשואה ל"ש" עגנון.

המאמרים קובצו יחדיו לארבעה חלקים. החלק הראשון, היחיד הבנוי כרונולוגית, מוקדש להנהגת הסמינר לתקופותיו, החל משנותיו הראשונות (1886–1902; עמ' 1–43), עבור לנשיאותם של סלומן שכטר (עמ' 43–103), סירוס אדלר (עמ' 103–161) ולואי פינקלשטיין (עמ' 161–233), וכלה בגרשון כהן (עמ' 233–269).

החלק השני מוקדש ל'עניינים פנימיים', הבטים שונים הקשורים בסמינר, מוריו ותלמידיו. לדוגמה, בניית הקמפוס (עמ' 269–293), ה־Wissenschaft des Judentums (עמ' 293–327, 327–353), דמותם ועיסוקיהם של מורי הסמינר, תלמידיו ובוגריו (עמ' 353–439, 439–471, 471–515, 515–565), בניית הספרייה (עמ' 655–677, 677–717), מוסדות, מכונים ושלוחות שונות של הסמינר (עמ' 565–631, 631–793, 793–821, 821–854), ומוסיקה בסמינר (עמ' 717–793).

החלק השלישי, הפותח את הכרך השני, מוקדש למקומו של הסמינר ב'מערבולת החיים היהודיים'. כאן נדונים הסמינר ויהודי 'העיר התחתית' (Downtown) של ניו־יורק במפנה המאות ה'ש–הכ' (עמ' 1–53), הסמינר והתנועה הציונית ומדינת ישראל (עמ' 113–177, 177–271), הסמינר בתקופת השואה (עמ' 271–309), המוזיאון היהודי והסמינר (עמ' 309–363), שידורי הרדיו והטלוויזיה מטעם הסמינר (עמ' 363–403, 403–443), והבטים שונים של יחסי הסמינר והתנועה הקונסרבטיבית (443–483, 483–525).

החלק הרביעי והאחרון מוקדש ל'סמינר ועולם ההשכלה הגבוהה', ורוב המאמרים בו מוקדשים להתבוננות השוואתית בסמינר על רקע מוסדות אחרים, מיעוטם יהודיים ורובם נוצריים. המאמרים משווים בין הסמינר להיברו יוניון קולג' ולישיבה אוניברסיטה (עמ' 525–593, 593–631); מציגים את הסמינר על רקע סמינרים תיאולוגיים נוצריים (עמ' 631–667), דנים בפעילותו הדתית הבין־קבוצתית (עמ' 667–737), מתארים מחנכים בסמינר ומחנכים יהודים על רקע העולם החינוכי הסובב (עמ' 737–767), ומבררים את מקומו של הסמינר בהשכלה הגבוהה באמריקה (עמ' 767–827).

אך טבעי הוא שבמפעל כה רחב הקף תהייה כפילויות רבות, קצתן מפרות ומרתקות וקצתן מזותרות. החזרות הרבות על מספר עניינים מלמדות על שורה של תובנות, אף שהן אינן מפורשות, ישירות או ממוקדות. כך, דרך משל, כפי שמעיר גלן מילר אגב אורחא (ב, עמ' 659), הקורא מקבל תמונה של מוסד אקדמי המשמש מעין ארגון גג לשורה של מוסדות ומכונים למיניהם. ואכן, מדובר ברשת מסועפת ביותר, היוצרת היררכיה פנימית בין חלקיה השונים. שני ראשי החץ המרכזיים הם בית הספר להכשרת רבנים, שימיו כימי הסמינר, ובית הספר להכשרת מורים, שנוסד בשנת 1909. ממאמרים אחדים, למשל של ביילה שרגל (ב, עמ' 525), עולה שיוקרתו ומעמדו של הראשון היו גבוהים משל השני. עם

השנים הוקמו שורה של מחלקות, מכונים ומרכזי פעילות, לדוגמה המחלקה למוסיקה (1937), מתנה 'ימה' (1946), המחלקה לחזנים (1952) והמכון לאתיקה (1957). לכל אחד מהם סיפור משלו, כחלק מהסיפור הכולל של הסמינר.

זאת ועוד, ניתן למצוא במאמרים הרבים הכרעות מנוגדות, למשל ביחס למודעות הקונסרבטיבית העצמית. מחקרו של מ' דיוויס על 'תולדות האסכולה ההיסטורית במאה הי"ט' ביקש לקשור את הסמינר התיאולוגי היהודי לסמינר בברסלאו, שבראשו עמד זכריה פרנקל במשך שנים, ובכך טען שהשורשים הרעיוניים של היהדות הקונסרבטיבית ושל הסמינר הם באירופה.⁵ על המהדורה האנגלית של מחקר זה, שנתפרסמה יותר מעשור לאחר מכן,⁶ כתב ליבמן ביקורת נוקבת ביותר. לטענתו, אין ניתן לדבר על יהדות קונסרבטיבית בשנות השמונים של המאה הי"ט, אלא רק על יהדות אורתודוקסית.⁷ לזיכוכ זה נודעת חשיבות מכרעת להבנת התקופה הראשונה של הסמינר, מייסודו עד לבואו של סלומון שכטר בשנת 1902, והוא נוגע למהותה של התנועה הקונסרבטיבית, בוודאי במישור הרעיוני. והנה, המעיין בכרכים המונחים לפנינו ימצא, שהן נשיא הסמינר, איסמר שורש (עמ' VII), והן העורך (למשל, עמ' XI), כורכים את הסמינר ישירות לסמינר בברסלאו, ומכריעים לכאורה לטובת עמדתו של דיוויס. ניתן לאשש הכרעה זו מהמסקנה, שתוכנית הלימודים של הסמינר דומה מאוד לזו שהיתה בברסלאו (ב, עמ' 537). ואולם, נראה שהעמדה הרווחת יותר במאמרים השונים היא שהקשר עם ברסלאו מסופק, ומנהיגי הסמינר בראשית דרכו ראו עצמם יהודים אורתודוקסים ואף המוסד נתפס בעיני רבים כאורתודוקסי. כך, דרך משל, חסיה דינר (א, עמ' 8, 37 הערה 14) מטילה ספק במקומו של סמינר ברסלאו בתודעת המייסדים; מל סקלט (א, עמ' 85) מציין שהמונחים קונסרבטיבי ואורתודוקסי שימשו במשמעות אחת אצל שכטר וחבריו;⁸ ג'פרי גורוק מעיד שבשנות הסמינר הראשונות למדו בו ילדים של רבנים אורתודוקסים, מהם חברי 'אגודת הרבנים האורתודוקסים', שהביעה התנגדות חריפה לסמינר (א, עמ' 475-479); ואריה דוידסון מנתח את תופעת בואם של סטודנטים אורתודוקסים ובוגרי ישיבה-אוניברסיטה ללמוד בסמינר, תופעה שנמשכה עד לאמצע המאה העשרים (א, עמ' 447-450, 473).

גם בשאלה יסודית ביותר אנו מוצאים מגוון של דעות: לשם מה נוסד הסמינר ומהן מטרותיו? הקורא נותר עם שורה של שאלות: האם הסמינר משמש בראש ובראשונה תגובה להיכרו יוניון קולג' הרפורמי (ולאחר זמן גם למוסדות האורתודוקסיים)? האם הוא בא לקדם את לימודי היהדות באמריקה?

5 המחקר פורסם בעברית: 'יהדות אמריקה בהתפתחותה: תולדות האסכולה ההיסטורית במאה התשע-עשרה', ניו-יורק תשי"א, ולא עורר דיון סוער.

6 ראו: M. Davis, *The Emergence of Conservative Judaism: The Historical School in Nineteenth-Century America*, Philadelphia 1963. יש מקום לבדוק עד כמה מגיב מחקר זה על מחקרים סוציולוגיים, הוראים את תחילתה של התנועה הקונסרבטיבית באמריקה רק בראשית המאה העשרים. ראו, למשל: M. Sklare, *Conservative Judaism: An American Religious Movement*, Glencoe, IL 1955.

7 ראו: C.S. Liebman, 'Orthodoxy in Nineteenth-Century America', *Tradition*, VI, 2 (1964), pp. 132-141.

8 שכטר ראה את עצמו קרוב לאורתודוקסיה ואת הסמינר כמוסד אורתודוקסי. ראו עוד: א' סלייטר, 'מסורת ושינוי – התנועה הקונסרבטיבית והקיבוץ הדתי בראשיתם', *יהדות וזמננו*, 11-12 (תשנ"ח), עמ' 212, 214, 222, 229.

האם תפקידו להכשיר רבנים שיתאימו לאמריקה? האם הוא נועד להאיץ את תהליך האמריקניזציה של המהגרים ממזרח אירופה? או שמא מטרתו העיקרית היא התאמת המסורת היהודית ללימוד מודרני-ביקורתי, תוך שימור היהדות באמריקה? הכותבים השונים באו לידי מסקנות מגוונות, היוצרות תמונה מורכבת למדי. כך, דרך משל, אם היעד המרכזי הוא הכשרת רבנים, מדוע הדגש בלימודים היה במשך שנים על הידע והמקורות ולא על ההבטים המעשיים של הרבנות (ב, עמ' 544)? ייתכן בהחלט שהכשרת רבנים ואמריקניזציה היו היעד המרכזי של אותם יהודים עשירים שתמכו במוסד, אבל יעד זה היה משני אם לא שולי לחוקרים שלימדו בו. עם זאת, במידה שהכשרת הרבנים היתה חשובה גם למורי הסמינר, אולי תפסו את הרבנות ותפקידיה כאליטיסטיים וכרתוקים מהמציאות של הציבור היהודי באמריקה?

מן המאמרים השונים עולה בבירור, שהשנים שבהן שימש לואי פינקלשטיין נשיא הסמינר (1972-1940) הן המרכזיות ואולי החשובות ביותר מבחינת התפתחותו, התבססותו והתרחבותו. לפחות חמישה מאמרים מתרכזים באיש, בפועל, בתקופת נשיאותו ובאופי הסמינר בימיו, ודמותו מורגשת היטב בהרבה מאמרים נוספים, אף אלה העוסקים בתקופת נשיאותו של גרשון כהן (1972-1986). מאחר שכל הכותבים עוסקים באותו מוסד ובתקופה מוגדרת, טבעי הוא שיש קשר בין המאמרים. הצבת התמונה הכוללת על כל דמות, אירוע או נושא בחיי הסמינר מחייבת בדיקה ביקורתית של ההקשרים השונים שבהם הם עולים. דוגמה מובהקת לכך היא דמותו המורכבת של פינקלשטיין. הקורא את מאמרו של מיכאל גרינבאום על תקופת נשיאותו של פינקלשטיין (א, עמ' 161-233) לא היה יודע דבר על מידת השפעתו של ליברמן על פינקלשטיין ועל מידת התבטלותו של האחרון בפני הראשון. השפעה זו והשפעתו של אברהם י' השל על פינקלשטיין בשלב מאוחר יותר מקבלים ביטוי מרתק במאמרו של הרווי גולדברג (א, עמ' 353-439). זאת ועוד, בחלק האחרון של מאמרו מנסה גרינבאום לנתח את עמדותיו השונות של פינקלשטיין על מטרות הסמינר ויעדיו. בכך נראה שמוחצות השניות והמורכבות שבדמותו: סוגי המחקר שבהם עסק והשפות שבהן כתב (ב, עמ' 68-74), חשיבות המחקר האקדמי בעיניו בצד החשיבות הרבה שייחס לפנייה לציבור הרחב הלא-יהודי, למשל באמצעות הרדיו והטלוויזיה (ב, עמ' 363-403), עמדתו ביחס לציונות ולמדינה (ב, עמ' 147-166, 186-199, 207-211, 214-216), ועוד. לבסוף, נראה לי שהניסיון להבין את דמותו ואת עמדותיו של פינקלשטיין אינו יכול להיעשות ללא בחינה מדוקדקת של השפעת הבית שבו גדל על עיצוב דמותו. אביו, הרב שמעון יצחק (1861-1947), היה רב אורתודוקסי בסינסינטי, המרכז הרוחני הרפורמי, בין השנים 1891-1897, ולאחר מכן שימש בסריקיו וברנוויל, ניו-יורק. הוא הועמד לדין וייתכן שאף ישב בבית הסוהר על שסידר גט 'בטרם נעשו הגירושים כחק בערכאות'.⁹ דומה שהשניות הרבה של פינקלשטיין בין חזון למעשה, בין רצוי למצוי, בין התכנסות לפתיחות לעולם האקדמי והדתי הסובב – שניות זו היא עדיין בגדר חלום ללא פתרון.

ההתייחסויות המגוונות ליחסים בין הסמינר לתנועה הקונסרבטיבית ולמוסדותיה מלמדות רבות על

9 ראו על כך ידיעות בהצפירה, 20, גיליון 77, ד' באייר תרנ"ג, עמ' 319; שם, גיליון 86, ט"ז באייר תרנ"ג, עמ' 543. לאוטוביוגרפיה מרתקת של פינקלשטיין האב, ערוכה בידי בנו לואי, שבה מציב הכותב את אמריקה באור חיובי, ראו: L. Finkelstein (ed.), *American Spiritual Autobiographies: Fifteen Self-Portraits*, New York 1948, pp. 243-261

הסמינר ועל התנועה שבה הוא קשור. מאמרו של ורטהיימר מגדיר היטב את נקודת המוצא למערכת היחסים המתוחה: העובדה שהסמינר נולד לפני התנועה (ב, עמ' 406). זאת ועוד, לתנועה היו מטרות אחרות מאשר לסמינר, לסמינר לא היה קו אידיאולוגי ברור, הסמינר היה מעורב בפעילויות שאין להן קשר לתנועה, בתוך סגל הסמינר היו מתחים באשר לטיב היחסים עם התנועה, ועוד. ואולם, הסמינר והתנועה לא יכלו להיפרד, מאחר שהיו זקוקים זה לזה. המאמרים על שטר, אדלר ופינקלשטיין מוסיפים הבטים רבים לקשר סבוך זה, שהביא לא אחת לפער גדול בין הסמינר לבין התנועה. פער זה התבטא, לדוגמה, ביחס לתנועה הציונית (ב, עמ' 134–135); בכך שבבית הכנסת של הסמינר לא מנו נשים למניין ולא העלו אותן לתורה, למרות החלטות התנועה בעניינים אלה (ב, עמ' 490); ובכל הסוגיה של קבלת נשים לבית הספר לרבנות והסמכתן לרבניות (ב, עמ' 483–525).¹⁰

במסגרת מצומצמת זו לא ניתן להתייחס אלא למעט שבמעט, הואיל ומדובר במפעל מדהים בהקפו, המכיל חומר ראשוני רב שלא נדון עד כה כלל, וגם אם זכה להתייחסות, הרי שלא בצורה כה פרטנית, קפדנית ורבת פנים והקשרים. המאמרים הרבים בוחנים את תולדות הסמינר על מכוניו, שלוחותיו, נשיאיו, מוריו ותלמידיו, ומציבים את המוסד ואת הקשורים בו בשורה של הקשרים רחבים. תוך כדי כך הם מאירים שורה של הבטים שנעלמו מעיני החוקרים עד כה, ופותחים דיון מתודש בנושאים שנדונו במחקר בדור האחרון.

בצד מעלותיו הרבות של מפעל זה יש בו כמה בעיות מבניות ותוכניות. ראשית נציין בעיות מבניות-עריכתיות. חלוקת המאמרים על פי מפתח תוכני ולא כרונולוגי הביאה למצב שבו מאמרים מסוימים מצויים בחלק לא להם. כך, דרך משל, מאמריהם של יונתן סרנה, על הגישות המחקריות בקרב מורי הסמינר (ב, עמ' 53–81), ושל אלן מינץ, על השפה העברית והתרבות העברית בסמינר (ב, עמ' 81–113), הנמצאים בחלק השלישי, מקומם הטבעי הוא בחלק השני; ומאמריהם של דוד דלין על מאיר סולצברגר (א, עמ' 655–677), ושל דוד ויינברג על הסמינר ויהודי 'העיר התחתית' במפנה המאות ה'ט'–ה'כ' (ב, עמ' 1–53), העוסקים בשנותיו המוקדמות של הסמינר, מקומם לצד מאמרה של חסיה דינר הפותח את הכרך הראשון. לבסוף, נראה שמספר המאמרים העוסקים בפינקלשטיין מצדיק הקדשת חלק נפרד לתקופת נשיאותו.

כאמור, בצד הכפילויות המבורכות והמעשירות יש כאלה שאינן מתחייבות ואף מיותרות, במיוחד

10 השוואת פרטים, השערות ומסקנות על אותם נושאים, הנזכרים במאמרים שונים, מאפשרת לקורא להשלים את התמונה לגבי הבטים שונים הנזכרים בספר. כך, דרך משל, המעיין במאמרו של דוד דלין (א, עמ' 655–677) מתרשם מתפקידו המכריע של מאיר סולצברגר בהקמת הספרייה. לעומת זאת, מאמרו של מנחם שלמצר על הספרייה (א, עמ' 677–717) מציב את דמותו ופועלו של סולצברגר למען הספרייה בהקשר מאוזן יותר, ולוקח בחשבון את פועלם של אישים נוספים, כגון אלכסנדר מרקס. כמו כן, כפי שעולה ממאמרים רבים, בעיותי הכלכליות של הסמינר לאורך השנים השפיעו על החלטות רבות של נשיאיו, הן במערכות הפנים-מוסדיות והן ביחסים עם מוסדות אחרים (למשל: א, עמ' 132–137, 752–755, 841–845; ב, עמ' 279, 416–417, 597–598). זאת ועוד, הגישה הרב-תחומית של מפעל זה מאפשרת לקורא לבחון שורה של נושאים במבט היסטורי ועכשווי כאחד. כך, לדוגמה, אופיים ומניעיהם של הסטודנטים שבאו ללמוד בסמינר בתקופות שונות נדונים במאמריהם של אריה דוידסון, ג'פרי גורוק וביילה שרגל (א, עמ' 450–463, 471–515, 542–543), לצד ממצאיה של רלה גפן-מינץ (א, עמ' 640–641), המבוססים על שאלונים שנשלחו לבוגרי הסמינר.

לנוכח מה שלא נדון בהקף הראוי. כך, דרך משל, דיוניהם של מל סקלט ורוברט ליברלס על הגעתו של שכטר לאמריקה, מאמרה של שולי רובין-שוורץ על ה-*Wissenschaft des Judentums* ומאמרו של ויינברג אינם מחדשים הרבה.¹¹ זאת ועוד, באופן נדיר לא הטיל העורך על הכותבים הגבלה על אורך המאמרים, וכמה מהם מכילים שבעים עמודים ויותר. דווקא לאור נדיבות זו, קשה שלא לתמוה שכמה נושאים ואישים לא זכו למקום הראוי להם במפעל זה. אין חולק על השפעתו המכריעה של שאול ליברמן (1898–1983) על הסמינר, ואף שהוא נזכר אינספור פעמים בהקשרים רבים, לא הוקדש לדמותו ולו מאמר אחד. לדברי גולדברג (א, עמ' 359), ליברמן היה המיני החשוב ביותר של פינקלשטיין בתקופת נשיאותו, שכפי שצוין היתה התקופה המרכזית בחיי הסמינר, ולליברמן היתה כאמור השפעה רבה ביותר על פינקלשטיין. יתר על כן, לא יהיה זה מופרז לטעון, שליברמן היה חוקר התלמוד החשוב ביותר בדורות האחרונים, והתמיהה גדלה שבעתיים. כלומר, אף שיש התייחסויות אקראיות לליברמן האיש, הרי שאין דיון מעמיק במחקריו ובתרומתם הרבה.¹²

החסר הנזכר מורגש לא רק ביחס לכתביו של ליברמן. בכרכים המונחים לפנינו אין שום ניתוח מעמיק ושיטתי של יצירתם המחקרית והאידיאולוגית של מורי הסמינר, על רקע ההקשרים ההיסטוריים והחברתיים שלהם. חסר זה בולט עוד יותר לנוכח החשיבות הרבה שייחס הסמינר למחקר המדעי של היהדות והדרישה שהציב למצוינות בתחום זה, כפי שעולה משורה של מאמרים, ובאופן מצמרר מהצלת רבנים וחוקרים מאירופה בשנות השלושים (ב, עמ' 273–284). כתביהם המדעיים, הרעיוניים וההלכתיים של ל' גינצבורג, י' דוידסון, א"י השל, בעז כהן, א' מרקס, ל' פינקלשטיין, מ' קפלן, ס' שכטר ואחרים נזכרים בקצרה פה ושם. מאמרו של גולינקין על יחסם של מורי הסמינר לפסיקת הלכה, ועל מידת השפעתם על התנועה הקונסרבטיבית (ב, עמ' 443–483) נושא אופי תיאורי ואינו מנתח לעומק את התשובות ההלכתיות המרתקות הנזכרות בו, תוכנו, מבנו וצורתן. מאמרו של סרנה, על שתי מסורות מחקר בסמינר (ב, עמ' 53–81), מסתפק בשרטוט מסגרת כוללת מאירת עיניים לעיון בכתביהם של מספר חוקרים והוגים מהשורה הראשונה במאה העשרים. קשה, לעניות דעתי, לקבל את ההפרדה בין תולדות חייהם ופועלם של אישים אלה לבין יצירתם, מכיוון שפעילותו של חוקר, מורה והוגה אינה מנותקת מכתבתו ומתפיסתו.¹³

דמות נוספת הנזכרת אינספור פעמים בספר וראויה היתה לדיון עצמאי היא הרב ד"ר מרדכי קפלן

11 את עיקרי הדברים במאמרו של ויינברג כבר פרסם גורוק. ראו, למשל: J.S. Gurock, 'How "Frum" was Rabbi Jacob Joseph's Court?: Americanization within the Lower East Side's Orthodox Elite, 1886–1902', *Jewish History*, VIII (1994); Robert Cohen Memorial Volume), pp. 255–269.

12 דברים שנכתבו על ליברמן רק מלמדים עד כמה יש מקום לדיון מקיף ושיטתי ביצירתו המחקרית. ראו: ש"י פרידמן, 'קווים לדמותו המדעית של פרופ' שאול ליברמן ז"ל', ידיעון האיגוד העולמי למדעי היהדות, 23 (תשמ"ד), עמ' 23–39; א"ש רוזנטל, 'המורה', *Proceedings of the American Academy for Jewish Research*, XXXI (1963) עמ' א–עב; D. Halivni, 'Professor Saul Lieberman z"l', *Conservative Judaism*, XXXVIII (1986), pp. 5–10. תודית לד"ר עדיאל שרמר ולפרופ' דוד הלבני שהפנו אותי למאמרים אלה.

13 חבל שכרכים אלה אינם כוללים סקירה על העבודות המחקריות של מורי הסמינר ותלמידיו, כפי שנעשה בספר על ההיברו יוניון קולג' (לעיל, הערה 1), עמ' 285–477.

(1881–1983). קפלן גדל בבית אורתודוקסי, למד בסמינר, נסמך אצל הרב ריינס, ושימש רב בקהילה אורתודוקסית. בשנת 1909 הוזמן קפלן בידי שכטר לנהל את בית הספר להכשרת מורים, שזה עתה נוסד בסמינר, ובמקביל שימש פרופסור לדרשנות בבית הספר להכשרת רבנים. אף שקפלן פנה לדרך אחרת, הסותרת אידיאולוגית ותיאולוגית את דרכו של הסמינר,¹⁴ הוא החזיק בשני תפקידים אלה עד 1946–1947; אז קיבל מינוי מיוחד כפרופסור לפילוסופיה של הדת, ובו החזיק עד לפרישתו בשנת 1963. קפלן היה דמות מרכזית ביותר בסמינר ונודעה לו השפעה רבה: הוא היה מורה מחונן ופרובוקטיבי והשפיע על סטודנטים ברמות שונות, עד כדי עזיבת התנועה הקונסרבטיבית והצטרפות לתנועה הרקונסטרוקציוניסטית שייסד (א, עמ' 494–495, 602–606; ב, עמ' 141–142);¹⁵ היה לו מקום מרכזי בהתקפות של 'אגודת הרבנים האורתודוקסים' על הסמינר (ב, עמ' 36); היתה לו יד בייסוד האוניברסיטה ליהדות בלוס אנג'לס (א, עמ' 795–798) ובתוכנית הלימודים בסמינר (ב, עמ' 545), ועוד. למרות זאת, דחה קפלן הצעות מההיברו יוניון קולג' ומה־Jewish Institute of Religion בשנות העשרים לעזוב את הסמינר ולעבור אליהם, והוא לא פוטר ולא הודח אף שהנושא עלה כמה פעמים.¹⁶ דיון בשאלה מדוע לא עזב קפלן את הסמינר ולא פוטר, למרות העילות המצוינות שהיו לכך, יכול היה לסייע להבנת שורה של הבטים הקשורים בתולדות הסמינר ובגבולותיו האידיאולוגיים. לבסוף, ישנו נושא נוסף הנדון בכרכים אלה אשר לא נבחר בפרטנות הראויה, מסיבות מובנות: הפולמוס החרף שהתנהל בסמינר במחצית השנייה של שנות השבעים ובראשית שנות השמונים סביב קבלת נשים לבית הספר להכשרת רבנים והסמכתן לרבניות. ברגעים מסוימים דומה היה שפולמוס זה עלול לגרום לערעור יסודותיו של המוסד. מאמרה של ונגר (ב, עמ' 483–525), המוקדש לנושא זה, דומה שאינו מבטא את מלוא עוצמתו של הפולמוס ובעיקר את המטען ההיסטורי הכבד שנתלווה אליו. כך, לדוגמה, היא מציינת את התנגדותו של ד' וייס הלבני להסמכת נשים (עמ' 491) ואת פרישתו מהסמינר (עמ' 515–516), מבלי להיכנס למשמעות פרישתו של חוקר התלמוד הבכיר במוסד לאחר ליברמן, ובלא לדון בקבוצת האנשים שהצטרפה אליו ויצרה פלג חדש. זאת ועוד, דווקא סביב נושא זה ישנה אי בהירות ביחס לעמדתו של ליברמן: האם הביע את דעתו בכתב? אף שליברמן כתב תשובות הלכתיות ספורות ביותר, גולינקין מציין שהוא כתב תשובה בעניין הסמכת נשים (עמ' 451), ואילו ונגר טוענת שלא כתב (עמ' 507), אם כי הכל מסכימים שהתנגד לכך.¹⁷ גרשון כהן, נשיא

14 על הנתיב המפותל שבו עבר קפלן בעוזבו את האורתודוקסיה ועל קשריו עמה עד שנות הארבעים, ראו: J.S. Gurock & J.J. Schacter, *A Modern Heretic and a Traditional Community: Mordecai M. Kaplan, Orthodoxy, and American Judaism*, New York 1997.

15 על השפעת קפלן על הסטודנטים נכתבו דברים חשובים לפני קרוב לשלושים שנה. ראו: C.S. Liebman, 'Reconstructionism in American Jewish Life', *American Jewish Year Book*, LXXI (1970), pp. 49–57. מעניינת בהקשר זה הודאתו־הכרתו של גרשון כהן בהצלחה של קפלן למשך אליו תלמידים. ראו: ב, עמ' 499–500.

16 על סירובו של אדלר לפטרו, ראו: ב, עמ' 779. על הוויכוח על הדחתו האפשרית בעקבות ההגדה שפרסם, ראו: J. Wertheimer, 'Kaplan vs. "The Great Do-Nothings": The Inconclusive Battle over *The New Haggadah*', *Conservative Judaism*, XLV, 4 (1993), pp. 20–38.

17 עמדתה של ונגר תמוהה, הואיל ויש בידינו תשובה של ליברמן, שנכתבה בעברית ותורגמה לאנגלית, המתנגדת להסמכת נשים לרבנות. ראו: W.R. Allen (ed.), *Tomeikh Kahalahkah: Responsa*.

הסמינר, מצטייר במאמרה של ונגר כמי ששינה את דעתו בנושא. באופן אישי הוא צידד בהסמכת נשים, אבל היה קרוע בין התנועה, הסמינר ועמדתו האישית, עד שחשב להתפטר. ראוי לבחון אם יש בתמיכתו בהסמכת נשים גם צעד טקטי, שמטרתו למתן את המתח בין התנועה לבין הסמינר ולהקטין את הקרע האפשרי אם יחליט הסגל נגד הסמכת נשים.

החומר הרב וההבטים המגוונים מותירים את הקורא לטבוע בים של ידיעות ותובנות. נראה לי שהיה מקום למסה מסכמת, שתבודד את הכפילויות הרבות, תציין את התהליכים העיקריים העולים מן המאמרים, ותגדיר מה הם הנושאים והתחומים שעדיין לא זכו לדיון הראוי. כך גם נוכל לפנות ביתר קלות למשימה המרתקת של השוואת תולדותיהם של המוסדות האקדמיים היהודיים באמריקה עם מוסדות בארץ ישראל, כגון האוניברסיטה העברית ואוניברסיטת בר-אילן.¹⁸ השוואה זו יש בה כדי ללמד על האופנים השונים שבהם תופסים את עצמם מוסדות אקדמיים-יהודיים ועל הדרכים הראויות להצגת תולדותיהם.¹⁹ נושא נוסף בעל משמעויות רבות הנותר לבירור הוא באיזו מידה מלמד מפעל זה על יחסי הכוחות בסמינר כיום ועל הדרך שבה רואה הסמינר את עצמו בימינו.

המחשבות וההערות המתעוררות לאור קריאת עשרות המאמרים המכונסים כאן אינן אלא פן שולי ביחס לתרומתו האדירה של מפעל מרשים וייחודי זה, שיעמוד כפי הנראה לדורות רבים. כל העוסק בהבט כלשהו של תולדות הזרמים הדתיים ביהדות אמריקה, המוסדות היהודיים במדינה זו, תולדות האקדמיה בכלל וחקר מדעי היהדות בפרט, ימצא בו ערך רב.

קימי קפלן

על *of the Panel of Halakhic Inquiry*, I, Mount Vernon, NY, 1986, pp. 14–18, 20–22.

מקור זה למדתי מסליטר (לעיל, הערה 8), עמ' 209.

18 ראו: מ' הד ו' כ"ץ (עורכים), תולדות האוניברסיטה העברית בירושלים: שורשים והתחלות, ירושלים תשנ"ז; מ' קליין, בר-אילן: אקדמיה, דת ופוליטיקה, ירושלים תשנ"ח. בחינת הקשר והיחסים המורכבים בין הסמינר לבין האוניברסיטה העברית מעניינת במיוחד, הואיל והם כללו, כפי הנראה, מימד תחרותי לא קטן. ראו, למשל: א, עמ' 387, 399–402; ב, עמ' 139–140.

19 כך, דרך משל, בספר על תולדות האוניברסיטה העברית אין דגש על נשיאי המוסד, כפי שקיים בתולדות הסמינר, אבל מוקדש מקום נרחב לנאומים שנישאו בטקס פתיחת האוניברסיטה (עמ' 311–363), כמעין טקסטים מכוננים, דבר שנעדר מתולדות הסמינר.